

«Λούντβιχ Βιτγκενστάιν, ασυμβίβαστος και στη ζωή και στη φιλοσοφία»

Συνέντευξη με τον καθηγητή φιλοσοφίας Ρέι Μονκ

Από την Τίνα Μανδηλαρά

Από τους πλέον γνωστούς βιογράφους φιλοσόφων, ο Ρέι Μονκ, καθηγητής φιλοσοφίας και ο ίδιος στο Πανεπιστήμιο του Σαουθάμπτον, μεταξύ άλλων έχει εκδώσει μια συναρπαστική βιογραφία του Βιτγκενστάιν¹ (θεωρήθηκε μάλιστα μεγάλη έκπληξη που εξαντλήθηκε σε χρόνο ρεκόρ όταν κυκλοφόρησε στα ελληνικά), μια εισαγωγή στο έργο του φιλοσόφου², αλλά και μια δίτομη βιογραφία για τον δάσκαλο του Βιτγκενστάιν, Μπέρτραντ Ράσελ³. Η επιλογή δεν ήταν τυχαία: ο μαθητής Λούντβιχ Βιτγκενστάιν και ο δάσκαλός του Μπέρτραντ Ράσελ επέδρασαν σοβαρά στη σύγχρονη φιλοσοφία. Επιπλέον, ο Ράσελ δεν σταμάτησε να συναρπάζει τον κόσμο με τον πολυτάραχο βίο του και ο Βιτγκενστάιν με τον γοητευτικό τρόπο διδασκαλίας του: «Λες και κάποιος ποιητής είχε ξεστράτισει και εισέλθει στο βασίλειο της θεμελίωσης των μαθηματικών και της θεωρίας του νοήματος», περιέγραφε ο βιογράφος του. Κάπως έτσι, χρησιμοποιώντας το ποιητικό στυλ –ένια ποιητής στην καρδιά της αναλυτικής φιλοσοφίας–, γράφει και ο Ρέι Μονκ τις βιογραφίες. Στη συνέντευξη που μας παραχώρησε, στην Αθήνα στις 22 Σεπτεμβρίου 2009, καταθέτει τις σκέψεις του γύρω από τις σχέσεις βιογραφίας και θεωρητικής στάσης, αλλά και την εμμονή του για τη φιλοσοφία «που πρέπει να ανοιχτεί πέρα από τα ασφυκτικά πλαίσια του πανεπιστημίου». Χρησιμοποιεί πολλές φορές τις λέξεις «αποσαφηνίζω», «ήθος», «βλέπω» και «δείχνω», λέξεις που χρησιμοποιούσε στα γραπτά του πολύ συχνά και ο Βιτγκενστάιν, και διαθέτει αντίστοιχα ιδιότυπο χιούμορ όπως και ο αγαπημένος του φιλόσοφος – μήπως τελικά οι συγγενείς δεν είναι απλώς μόνον εκλεκτικές;

Αλήθεια, κύριε Μονκ, τι βρίσκετε τόσο συναρπαστικό στις βιογραφίες;

Η βιογραφία σε βοηθάει σημαντικά στην έρευνα χωρίς να χρειάζεται να επικαλείσαι τη θεωρία. Ακούς τις φωνές του προσώπου, κατανοείς το ύψος και τις επιλογές

του και με αυτόν τον τρόπο μπορείς να αντιληφθείς και τις αποχρώσεις της σκέψης του. Έτσι μπορείς να καταλάβεις καλύτερα πότε μιλάει σοβαρά και πότε σοβαρεύεται, πότε κυριολεκτεί, πότε ο λόγος του γίνεται πιο μεταφορικός και πότε ρέπει προς την αλληγορία. Επιβάλλεται λοιπόν ο βιογράφος να διαθέτει μια τέτοιου είδους αντίληψη αν θέλει να εξαγάγει τα σωστά συμπεράσματα σχετικά με το τι είναι σημαντικό και τι είναι ασήμαντο στη ζωή του κάθε φορά βιογραφούμενου προσώπου. Για να αντιληφθείς, λόγου χάριν, τι συνέβη στην περίπτωση του Βιτγκενστάιν δεν αρκεί να εμμένεις στις θεωρητικές του σκέψεις, όπως έκαναν κάποιοι άλλοι βιογράφοι, ή στο πανεπιστημιακό του περιβάλλον, το οποίο άλλωστε απεχθανόταν βαθύτατα. Πρέπει να κατανοηθούν οι πολλαπλές επιρροές του από εξωγενείς παράγοντες και όχι από τον θεωρητικό βίο, ώστε να φωτιστεί καλύτερα η πολυσχιδής προσωπικότητα του Λούντβιχ Βιτγκενστάιν και να επιλυθούν τα σκοτεινά σημεία γύρω από το έργο του.

Μέχρι στιγμής δείχνετε να προτιμάτε τη βιογραφία φιλοσόφων. Πόσο ενδιαφέρον έχει τελικά η ζωή των ανθρώπων της θεωρίας, συχνά μιας θεωρίας γοητευτικής, για τον αναγνώστη;

Κανένα· στην πλειονότητά τους είναι ζωές βαρετές έως αδιάφορες. Οι περισσότεροι φιλόσοφοι δεν ζουν ενδιαφέρουσες ζωές. Αλλά στην περίπτωση του Βιτγκενστάιν και της οικογένειάς του υπάρχει πολύ ψωμί. Αν δεις πώς έζησε, καταλαβαίνεις πολλά για τη φιλοσοφία του – σε αντίθεση με τον Μπέρτραντ Ράσελ, οι έντονες προσωπικές σχέσεις του οποίου δεν σε βοηθούν να καταλάβεις και πολλά από τη θεωρία του. Και στις δυο περιπτώσεις πάντως, αλλά και γενικότερα όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο προσγγίζω τη βιογραφία, αυτό που προσωπικά με απασχολεί είναι να ριζώ φως στο κάθε γεγονός, να βρω τις επιμέρους συνδέσεις, χωρίς απαραίτητα να καταλήγω εγώ σε συμπεράσματα. Αφήνω τον αναγνώστη και τα γεγονότα να το κάνουν. Ίσως να με έχει επηρεάσει εν προκειμένω ο Βιτγκεν-

στάιν, ο οποίος επίσης διασαφηνίζει τις διαφορετικές πτυχές των πραγμάτων, χωρίς να καθοδηγεί και να καθορίζει αυτός τι είναι το ορθό. Η διασάφηση των περιπτώσεων είναι το σημείο-κλειδί αν θέλουμε να κατανοήσουμε τι συμβαίνει με τη ζωή και τα πράγματα. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Βιτγκενστάιν εκεί εντόπιζε και τη βάση του προβλήματος κάνοντας επανειλημμένα λόγο για «aspect blindness», για τη δυσκολία δηλαδή των ατόμων να δουν τις διαφορετικές όψεις των πραγμάτων. Κι εκεί εντοπίζει και το κεντρικό πρόβλημα της φιλοσοφίας.

Σε πολλά σημεία του βιβλίου σας για τον Βιτγκενστάιν τονίζετε πόσο παρεξηγημένη προσωπικότητα υπήρξε. Πόσο τον κατάλαβαν, στην πραγματικότητα, οι άνθρωποι του περιβάλλοντός του;

Πράγματι ήταν πολύ παρεξηγημένη προσωπικότητα και αυτό δεν είναι άσχετο με το πόσο «σκοτεινή» θεωρείται η φιλοσοφία του. Ειδικά ο Κύκλος της Βιέννης (οι λογικοί θετικιστές) δεν φαίνεται να κατανόησε ούτε την πρώτη ούτε την όψιμη φάση του έργου του. Συνεχώς εγκαλούνταν, εξαναγκαζόταν να δίνει εξηγήσεις, τις οποίες έβρισκε ανούσιες και ανώφελες, για πράγματα που ο ίδιος θεωρούσε επαρκώς αποσαφηνισμένα. Ακόμη και ο ίδιος ο δάσκαλός του, ο Ράσελ, φαινόταν εξίσου να μην αντιλαμβάνεται τι ακριβώς ήθελε να πει ο Βιτγκενστάιν· «μου είναι ανυπόφορο να εξηγήσω τα αυτονόητα», έγραφε σε κάποιο γράμμα του στον Ράσελ μιλώντας για τα θεμελιώδη προβλήματα της λογικής. Από αυτό το γράμμα καθίσταται εξίσου σαφές το πόσο αδιαχώριστα είναι στη σκέψη του Βιτγκενστάιν λογική και ηθική, κάτι που μάλλον έβρισκε αντίθετο τον Ράσελ, ο οποίος δήλωνε μπερδεμένος από τις δηλώσεις του μαθητή του. Και αυτή η σύγχυση και η παρεξήγηση σχετικά με το τι ήθελε και τι δεν ήθελε να πει ο Βιτγκενστάιν συνεχίστηκε μέχρι τέλους. Αντιστρέφοντας τους όρους και πετώντας το μπαλάκι στους άλλοτε ομοίους του αναλυτικούς φιλοσόφους, ο ίδιος ο Βιτγκενστάιν τελικά θεωρούσε ότι η συζήτηση γύρω από τη λογική είναι αδιέξοδη,

καθώς βασιζόταν στη φιλοσοφική σύγχυση την οποία δημιουργούν οι ίδιοι οι φιλόσοφοι που αναζητούν τη σαφήνεια και την αλήθεια στην καρδιά των μαθηματικών. Έλεγε χαρακτηριστικά ότι «η φιλοσοφική σαφήνεια θα φέρει στην ανάπτυξη των μαθηματικών το ίδιο αποτέλεσμα που ο ήλιος έχει πάνω στα βλαστώματα της πατάτας».

Πώς θα χαρακτηριζατε τον άνθρωπο Βιτγκενστάιν. Κάποιοι βλέπουν στο παράδειγμα της ζωής του έναν επαναστάτη. Εσείς;

Έλεγε πάντα ότι είχε ζήσει υπέροχη ζωή. Μάλλον, πιο σωστά, πλούσια ζωή. Εμείς αναγκαζόμαστε σε συνεχείς συμβιβασμούς, ενώ αυτός θα υπέκυψε σε κανένα – ούτε στη ζωή του ούτε στη φιλοσοφία. Δεν παντρεύτηκε, δεν είχε δικό του σπίτι και ούτε καν τον ενδιαφέρει η καριέρα του· αντιθέτως, στην καλύτερη στιγμή του, γύρισε την πλάτη και έφυγε. Σε αντίθεση με τον Βιτγκενστάιν, εγώ που σας μιλάω έχω καριέρα, κανονισμένη ζωή και καλούμαι να καταλάβω όλες αυτές τις διαφορετικές πτυχές του χαρακτήρα του. Το βασικότερο μάθημα που πήρα από αυτόν είναι ότι ο ίδιος άνθρωπος που μπορεί να γράψει όλους αυτούς τους πολύπλοκους ευφρείς συνειρμούς μπορεί να είναι εντελώς αυθόρμητος στη ζωή του, να απολαμβάνει το χορό και τη μουσική και να ενθουσιάζεται με ό,τι καταπνέεται. Ήταν βαθύς γνώστης της μουσικής και πολιτικά ενεργός με την αριστερά. Εξίσου έντονος ήταν οι σχέσεις του με την οικογένειά του και με τη θρησκεία.

Πολλοί τον είπαν μεταφυσικό; Τι λέτε γι' αυτό τον χαρακτηρισμό;

Δεν συμφωνώ. Πουθενά ο Βιτγκενστάιν δεν θεωρητικοποίησε ούτε γενικεύει. Στον βαθμό που δεν περιγράφει ούτε προσφεύγει σε φιλοσοφικές κατασκευές δεν μπορεί να τον πεις μεταφυσικό. Ειδικά στις *Φιλοσοφικές Έρευνες* γίνεται ακόμη πιο επιφυλακτικός, είναι περισσότερο σκεπτικιστής ως προς τη μεταφυσική σε σχέση με την πρώτη του περίοδο, όπου ενδεχομένως, όπως πιστεύεται ευρύτατα –εγώ

προσωπικά δεν το πιστεύω-, μπορεί κανείς να τον χαρακτηρίσει μεταφυσικό.

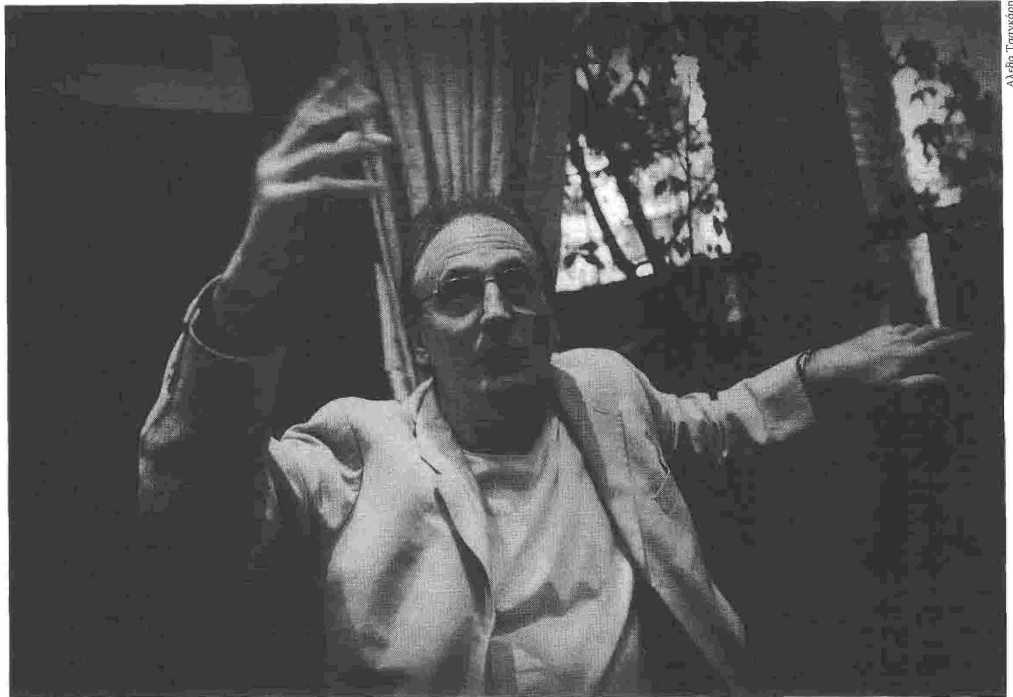
Τον αποκαλέσατε σκεπτικιστή. Χρησιμοποιείτε τον όρο έχοντας στο μυαλό σας τους αρχαίους Σκεπτικούς;
Με μια έννοια ναι, στον βαθμό που ο Βιτγκενστάιν αρνείται την αλήθεια, ιδίως την κατηγορηματική αλήθεια.

Κατά πόσο πρέπει κανείς να γνωρίζει φιλοσοφία για να μελετήσει τη ζωή φιλοσόφων;

Ως ένα σημείο αυτό είναι απαραίτητο, αν θέλει να καταλάβει το σκεπτικό του φιλοσόφου, από πού αφορμάται, τι είχε στο κεφάλι του όταν έκανε τις τάδε ή τις δείνα διατυπώσεις. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Οπενχάιμερ, με τον οποίον και τις σχετικές βιογραφίες του ασχολούμαι επισταμένως το τελευταίο διάστημα. Οι βιογραφίες αυτές δεν εξηγούν πολλά από τη θεωρία του, γεγονός που καθιστά δυσχερέστερη τη σύνδεση ανάμεσα στον πνευματικό και τον πραγματικό βίο αυτού του συναρπαστικού ανθρώπου. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι πνευματικός και θεωρητικός βίος ταυτίζονται πάντα. Διαβάζοντας, για παράδειγμα, τα φιλοσοφικά αξιώματα του Ράσελ δεν είναι σίγουρο ότι μπορείς να καταλάβεις και πολλά για τη ζωή του, σε αντίθεση με τον Βιτγκενστάιν και τον Οπενχάιμερ. Ειδικά ο τελευταίος ήταν εξαιρετικός άνθρωπος, και αυτό είναι που αξίζει από τη βιογραφία του: ήθελε να δει τον κόσμο ως ολοκληρωμένο σύνολο, ως αδιαίρετο όλο. Και γι' αυτό ο κοσμοθεωρία του είναι συνολική και δεν μπορεί να διαχωριστεί σε ζωή και θεωρία.

Στη βιογραφία που γράψατε για τον Ράσελ τον κατηγορείτε, κι όχι μια φορά, για σκληρότητα στα προσωπικά του ζητήματα, ενώ θεωρείτε ότι καταφεύγει σε ευκολίες για ορισμένα πολιτικά κείμενά του. Σε ένα σημείο μάλιστα κάνατε λόγο για χρήση από μέρους του «φτηνής δημοσιογραφίας». Είναι τόσο κακό, λοιπόν, να μην ταυτίζονται απολύτως οι προσωπικές ζωές με τις θεωρίες των φιλοσόφων;

Για να πω την αλήθεια, υπάρχουν πολλά στοιχεία που θαυμάζω στον Ράσελ, όπως το σθένος, ο δυναμισμός και η ευφύια του. Σε αντίθεση, ήταν παράξενος ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπιζε τους γύρω του, και ειδικά τον Βιτγκενστάιν. Χωρίς αμφιβολία, ο Ράσελ ήθελε να κάνει καλύτερο τον κόσμο, αλλά δυστυχώς όχι και τον εαυτό του, σε αντίθεση με τον Βιτγκενστάιν που όλη την ώρα αυτομαστιγωνόταν. Κι αυτή πιστεύω ότι είναι η βασική διαφορά μεταξύ τους. Ο Ράσελ ήταν στρατευμένος πολιτικά και αυτό τον απορροφούσε, ακυρώνοντας ταυτόχρονα και μερίδι της προσωπικής ευθύνης του.

Ο καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Σαουθάμπτον και βιογράφος του Λούντβιχ Βιτγκενστάιν και του Μπέτραντ Ράσελ, στη διάρκεια της συνέντευξης που παραχώρησε στην ARB σε αθηναϊκό ξενοδοχείο, 22 Σεπτεμβρίου 2009.

Εν ολίγοις, η ανάγκη του να διεκδικήσει έναν καλύτερο κόσμο δεν άφησε περιθώρια στην αυτοκριτική. Βέβαια, πρέπει να τονίσουμε -κι αυτό είναι το στοιχείο που θαυμάζω ιδιαίτερα στον Ράσελ- ότι έδειξε τεράστιο σθένος στον τρόπο με τον οποίο αντιτάχθηκε στους εκάστοτε πολέμους ανά τον κόσμο, γνωρίζοντας ότι κάτι τέτοιο ενδεχομένως να είχε κόστος στην καριέρα του. Είναι αυτός που έκανε αγώνα ενάντια στον Μεγάλο Πόλεμο, ο ίδιος που έπαιξε οργανωτικό ρόλο στο κίνημα κατά του πολέμου στο Βιετνάμ, ο ίδιος που ενεργοποιήθηκε στο κίνημα κατά των πυρηνικών και, φυσικά, είναι ο ίδιος που μέχρι τέλους δήλωνε αμετανόητος πασιφιστής. Επισκέφθηκε τη Ρωσία λίγο μετά τη Ρωσική Επανάσταση και είχε προσωπικές επαφές με τον Λένιν, τη στιγμή που ήξερε ότι κάτι τέτοιο θα εξόργιζε τους συμπατριώτες του, ενώ δεν σταμάτησε ποτέ να υπερασπίζεται με πάθος τη δυνατότητα της έκφρασης και την ελευθερία, ειδικά σε περιόδους που κάτι τέτοιο δεν ήταν καθόλου αυτονόητο. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, φάνηκε ελάχιστα ευαίσθητος σε πολλές περιπτώσεις που αφορούσαν τα προσωπικά του. Κατά τη διάρκεια της έρευνας που έκανα με αφορμή τη βιογραφία του πέρασα πολλές ώρες με μέλη της οικογένειάς του και έμεινα εκπληκτος με την τεράστια συναισθηματική συντριβή που ανακάλυψα στις εκάστοτε σχέσεις του. Όλα αυτά σίγουρα δεν εξωραίζουν την εικόνα του Ράσελ, ίσως μάλι-

στα να δυσαρεστούν μερικούς. Και οι τρεις του γυναίκες όμως ήταν απίστευτα πικραμένες με τη στάση του. Ειδικά η ιστορία της δεύτερης γυναίκας του, της Ντόρας Μπλακ, είναι σπαρακτική: Κάποια εποχή είχε ερωτευτεί έναν μικρότερο της άνδρα για τον οποίο γνώριζε ότι πρόκειται να πεθάνει. Είχε μάλιστα το θάρρος, μετά, να στείλει επιστολή στον Ράσελ εξηγώντας του ότι είχε συνδεθεί με εκείνον τον άντρα τόσο πολύ επειδή την καταλάβαινε και πόσο συντετριμμένη αισθάνθηκε όταν εκείνος πέθανε. Κι ο Ράσελ, τότε, αντί να δείξει ευαισθησία, απλώς χρησιμοποίησε την επιστολή για να βγάλει ευνοϊκό διαζύγιο. Αυτό δεν είναι απίστευτα σκληρό;

Στην αρχή ενός μικρότερου βιβλίου που έχετε γράψει για τον Ράσελ⁴ λέτε ότι η πρώτη του «ερωτική» συνάντηση με τη φιλοσοφία συνέβη στην ηλικία των 11 χρόνων. Εσείς πότε ανακαλύψατε τη φιλοσοφία; Και πώς ήταν η δική σας σχέση μαζί της;

Σύμφωνοι, μπορώ να πω πώς ήταν. Δεν είναι τυχαίο ότι στη δική μου περίπτωση όλα ξεκίνησαν από το *Συμπόσιο* του Πλάτωνα. Όταν ο δάσκαλός μου μου το έδωσε στο σχολείο νόμιμα ότι ανακάλυψα έναν άλλο κόσμο. Αυτός ο τρόπος, το να συζητάει δηλαδή κανείς τις ιδέες τόσο ζωντανά και μέσα από τον διάλογο, με γοήτευσε αφάνταστα. Και μετά έπεσα πάνω στον Βιτγκενστάιν. Στη λογική, τη φιλο-

σοφία των μαθηματικών και γενικότερα στην αναλυτική φιλοσοφία. Και σήμερα ακόμη νιώθω ότι κινούμαι στους ίδιους χώρους, με τον ίδιο μάλιστα έρωτα!

Η «κληρονομιά» του Βιτγκενστάιν έχει πια διαχθεί ακόμα και σε εκτός φιλοσοφίας πεδία; Τι σημαίνει για σας να διαδίδεται τόσο ευρέως ένα σύστημα σκέψης που έως πριν μερικά χρόνια δύσκολα μπορούσε να το κατανοήσει κανείς εκτός φιλοσοφικών συμφραζόμενων;

Είναι λογικό να συμβαίνει κάτι τέτοιο, στο βαθμό που η επαναστατική σκέψη του Βιτγκενστάιν δεν χάρωσε ποτέ σε καλούπια. Γι' αυτό και η «κληρονομιά» του -ας την πούμε έτσι- απλώνεται σε διάφορα πεδία εκτός φιλοσοφίας. Δεν είναι τυχαίο ότι ο ίδιος έλεγε ότι ο «επαναστατημένος άνθρωπος πρέπει να είναι πρώτα επαναστάτης σε σχέση με τον εαυτό του». Δεν ήταν ένα απλό σύνθημα, ήταν ο οδηγός ολόκληρης της ζωής του. Αυτή η συνείδηση λόγων και έργων χάρισε στη σκέψη του Βιτγκενστάιν την επαναστατική διάσταση της, γι' αυτό γενιές και γενιές στοχαστών και φιλοσόφων γοητεύτηκαν από το έργο του και επηρεάστηκαν απ' αυτόν. Βέβαια, η αλήθεια είναι ότι υπήρξαν και ακραίες ερμηνείες και παρερμηνείες. Πολλοί «μεταμοντέρνοι» ακολούθησαν το παράδειγμα του Βιτγκενστάιν λανθασμένα, ο Ζαν-Φρανσουά Λυοτάρ παραδείγματος χάριν, ο οποίος τον χρησιμοποίησε για να θεμελιώσει τις θεωρίες του, αλλά αυτό

Ο Μπέρτραντ Ράσελ. «Έγραφε βιβλία για το πώς να αλλάξεις τον κόσμο κι ήταν η γνήσια προσωποποίηση του στρατευμένου διανοούμενου», λέει χαρακτηρίζοντας τον Βρετανό φιλόσοφο ο Ρέυ Μονκ.

δεν είναι πια παρά ο Βιτγκενστάιν του Λουτάρ κι όχι πραγματικός Βιτγκενστάιν. Ακόμη και στην αρχαιολογία χρησιμοποιούν τον Βιτγκενστάιν με τον δικό τους ευφάνταστο τρόπο. Για να πω την αλήθεια, όσο αυξάνεται το ενδιαφέρον για τον Βιτγκενστάιν σε πεδία εκτός φιλοσοφίας, τόσο μειώνεται στη φιλοσοφία.

Θέλω να σας θυμίσω την ενδέκατη θέση στον Φόνεμπαχ του Μαρξ, την πολλαπλώς αναπαραχθείσα φράση που λέει ότι «οι φιλόσοφοι δεν κάνουν άλλο από το να ερμηνεύουν τον κόσμο, σημασία όμως έχει να τον αλλάξουν», φράση από την οποία, εν πολλοίς, φαινόταν να εμπνέεται και ο Ράσελ. Αραγε, ο Βιτγκενστάιν τι έλεγε σχετικά;

Η αλήθεια είναι ότι ο Ράσελ είχε επηρεαστεί από πλείστες μεταμαρξιστικές αντιλήψεις, τις οποίες προσπάθησε να εφαρμόσει στη ζωή του, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Ακολουθούσε πιστά, π.χ., τις ριζοσπαστικές αμερικανικές συμπεριφοριστικές (behavioral) ιδέες στην ψυχολογία, που ήταν της μόδας στους προοδευτικούς ανθρώπους της εποχής εκείνης, και τις εφάρμοζε στην ανατροφή των παιδιών του. Έγραφε βιβλία για το πώς να αλλάξεις τον κόσμο κι ήταν η γνήσια προσωποποίηση του στρατευμένου διανοούμενου, σε αντίθεση με τον Βιτγκενστάιν που φαινόταν ότι απλά ήθελε να αλλάξει τον εαυτό του παρά τον κόσμο. Το αποτέλεσμα όμως ήταν ο γιος του Ράσελ, ο Τζον, να καταλήξει σχιζοφρενής και η κόρη του να αυτοκτονήσει, γεγονός που αποδεικνύουν ότι δεν μπορείς να αλλάξεις τον κόσμο αν μάλλον δεν ξεκινήσεις από τα προσωπικά

σου. Η περίπτωση του Ράσελ μου θυμίζει εκείνη του Μπιλ Κλίντον, που υποτίθεται ότι ήθελε να αλλάξει τον κόσμο αλλά τελικά απατούσε τη γυναίκα του κι έλεγε ψέματα στον αμερικανικό λαό. Είναι επομένως μεγάλη η απόσταση ανάμεσα στη θεωρία και στην πράξη, στη συνέπεια λόγων και έργων. Κι αυτό μάλλον το είχε αντιληφθεί καλύτερα ο ερημίτης Βιτγκενστάιν περισσότερο από όλους.

Τον θαυμάζετε απεριόριστα, είναι εμφανές. Τι είναι αυτό, όμως, σε αυτόν που θαυμάζετε περισσότερο;

Την ακεραιότητα και το ήθος του. Αυτό που ανέφερα και πρωτίτερα: τη συνέπεια πράξης και έργων. Και το μεγάλο πάθος με το οποίο καταπιανόταν με όλα όσα λάτρευε, από τη μουσική έως την αρχιτεκτονική.

Όστε είχε ασχοληθεί και με την αρχιτεκτονική; Με τι αποτελέσματα;

Είναι τρομερό πόσο καλός ήταν με ό,τι καταπιανόταν. Ξέρετε ότι είχε φτιάξει και ένα ολόκληρο σπίτι το οποίο η αδελφή του ονόμαζε «το σπίτι της λογικής»; Ήταν ένα σπίτι αντίστοιχο με τη φιλοσοφία του – δεν είναι δηλωτικό μιας συγκεκριμένης κατάστασης; δεν διαθέτει εξωτερικά χαρακτηριστικά που να αποκαλύπτουν τον ιδιοκτήτη. Κι αυτή η αυστηρή εξωτερική διαφάνεια συνοδεύεται από έναν παράδοξα όμορφο εσωτερικό χώρο, ο οποίος διαθέτει δικές του αναλογίες. Όπως ανέπαφη παραμένει η σκέψη του Βιτγκενστάιν, έτσι ανέπαφο, παρά το πέρασμα του χρόνου, παραμένει κι εκείνο το σπίτι του. Βρίσκεται στη Βιέννη και μπορεί όποιος θέλει να το επισκεφθεί, καθώς σήμερα εκεί

στεγαάζεται η βουλγαρική πρεσβεία.

Τι ακριβώς είναι η θεραπευτική φιλοσοφία, για την οποία τόσο συχνά γίνεται λόγος στον Βιτγκενστάιν;

Είναι το αντίθετο της θεωρητικής φιλοσοφίας. Η όλη συζήτηση αφορά το αν μπορεί να επιτευχθεί πραγματικά μια «θεραπεία» χωρίς να προϋποτίθεται μια θεωρία. Ο Βιτγκενστάιν στις παραδόσεις του συνεχώς προσπαθούσε να εξηγήσει ότι δεν είχε να προτείνει κάποια φιλοσοφική θεωρία. Προσπαθούσε να βρει έναν τρόπο αποφυγής της ανάγκης για μια τέτοια θεωρία. Η φιλοσοφική του στάση, η οποία διατηρήθηκε ως το τέλος, άρχισε να διαμορφώνεται – όταν άρχισε να καταλαβαίνει ότι η φράση του *Tractatus*⁵ «δεν μπορούμε να πούμε αλλά μόνο να δείξουμε» είναι κυριολεκτική. Σ' αυτό το σημείο πρέπει να καταλάβουμε πόσο σημαντική είναι η λέξη του: «να δείξουμε» και «να δούμε» για τον Βιτγκενστάιν. Αυτή είναι η λέξη κλειδί, «να δούμε»: «να δούμε τους κανόνες πέρα από τις θεμελιώδεις εξηγήσεις, πέρα από τα αίτια και το αιτιατό». Δεν πίστευε ότι η γενική θεωρία μπορεί να χρησιμεύσει· η πράξη εδώ και για τον Βιτγκενστάιν δεν στηρίζεται ούτε δικαιολογείται από κάποια θεωρία που ίσως έχουμε γι' αυτήν. Αντιθέτως, τρέφει μια διαρκή αμφισβήτηση για το τι μπορούν να κάνουν οι αφαιρέσεις και οι γενικεύσεις, οι νόμοι και οι αρχές που εγκαθιδρύει αυθαίρετα η θεωρητική σκέψη. Βέβαια, αν αυτό συμβαίνει, πώς μπορούμε να θεραπεύσουμε τη θέση μας και να γίνουμε καλύτεροι χωρίς τη θεωρία; Ο Βιτγκενστάιν υποστήριζε ότι, με τον ίδιο τρόπο που δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για τα αι-

σθήματα του άλλου, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ούτε γι' αυτό που νιώθουμε αν δεν το δούμε και άρα και να το θεραπεύσουμε. Αντίστοιχα, δεν μπορούμε να καταλάβουμε μια πρόταση αν δεν είμαστε έτοιμοι να τη χρησιμοποιήσουμε με κάποιον τρόπο. Κι αυτή είναι η θεραπευτική δύναμη της φιλοσοφίας.

Πόσο σίγουρος μπορείτε να είστε για τη φιλοσοφία που διδάσκεται στα πανεπιστήμια – γιατί μάλλον ο Βιτγκενστάιν δεν ήταν και τόσο σίγουρος. Και εν τέλει, πόσο εύκολο είναι να είναι κανείς σήμερα φιλόσοφος;

Ποτέ δεν ήταν εύκολο, πόσο μάλλον σήμερα που η φιλοσοφία κινείται αναγκαστικά ανάμεσα στις κλειστές πόρτες των πανεπιστημίων και όχι έξω στον κόσμο, όπως θα ήθελαν ο Βιτγκενστάιν και ο Σωκράτης. Στην πανεπιστημιακή καρτέρα υπάρχει η πίεση με τους θεσμούς και πρέπει να υποκρίνεσαι διαρκώς ότι είσαι φιλόσοφος-επιστήμων και ότι αντιμετωπίζεις τη φιλοσοφία ως επιστήμη. Αλλά η φιλοσοφία δεν είναι επιστήμη, κάτι που ο Βιτγκενστάιν το είχε εγκαίρως αντιληφθεί. Ωστόσο, πρέπει να ακολουθείς τη μεθοδολογία και να τη διδάσκεις με τους όρους που επιβάλλουν οι κανόνες. Αλλά η φιλοσοφία, για να είναι θεραπευτική, δεν μπορεί να είναι άτεγκτη, παρά πρέπει να μιλάει στην καρδιά – όπως η λογοτεχνία και, γενικότερα, οι τέχνες. Εν τέλει, αν κάτι δεν μιλάει στην καρδιά καλύτερα να μην το κάνεις καθόλου, είτε πρόκειται για τη φιλοσοφία είτε για στιγίηποτε άλλο. Κι αυτός ίσως είναι ο μοναδικός κανόνας που προσωπικά ακολουθήσα πιστά και στη δική μου ζωή, όπως ακριβώς ο Βιτγκενστάιν. ▲

¹ Ray Monk, *Λούντβιχ Βιτγκενστάιν. Το χρέος της μεγαλοφίας*, μτφρ. Ιρηγόρης Ν. Κωνδύλης, επιμ. Κωστής Μ. Κωβαίος, Scripta, Αθήνα 1998, σελ. 681.

² Ray Monk, *Βιτγκενστάιν*, μτφρ. Δημήτρης Φιλίππουπολιτής, επιμ. Κωστής Μ. Κωβαίος, Πατάκη, Αθήνα 2007, σελ. 164 (τίτλος πρωτοτύπου: *How to Read Wittgenstein*, Granta Books, Λονδίνο 2005 / W. W. Norton, Νέα Υόρκη 2005).

³ Ray Monk, *Bertrand Russell: The Spirit of Solitude 1872-1921*, Vintage, Λονδίνο 1996 / Simon & Schuster Inc., Νέα Υόρκη 1996, σελ. 720· και Ray Monk, *Bertrand Russell: 1921-1970, The Ghost of Madness*, Vintage, Λονδίνο 2001 / Simon & Schuster Inc., Νέα Υόρκη 2001, σελ. 592.

⁴ Ray Monk, *Ράσελ. Μαθηματικά: Όνειρα και εφιάλτες*, μτφρ. Ιφιγένεια Σταροπούλου, Ενάλιος, Αθήνα 2004, σελ. 88.

⁵ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, μετάφραση Θεανόσης Κιτσόπουλος, παρουσίαση Ζήσιμος Λορεντζάτος, εισαγωγή Bertrand Russell, Παπαζήση, Αθήνα 1978, σελ. 149.